

BOSHLANG'ICH MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARNING PSIXOLOGIK

XUSUSIYATLARI

Yusupov Umidjon

O'zbekiston milliy universiteti Jizzax filiali assistenti

G'aybullayeva Muhlisa

O'zbekiston milliy universiteti Jizzax filiali talabasi

Annotatsiya:

Ushbu maqolda boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning psixologik xususiyatlari yoritib berilgan, boshlang'ich sinf o'quvchilarning darslarga bo'lgan munosabti, ulardagi psixologik va fiziologik xususiyatlari berilgan. Axloqiy va hissiy munosabatlari haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: hissiy rivojlanish, fiziologik xususiyatlar, axloqiy me'yorlar, o'quvchilarning intellekti, muloqot jarayoni, kognitiv jarayonlar, neyropsixologik xususiyatlari.

Har bir yosh bosqichi bolaning ma'lum bir jamiyatda qabul qilingan munosabatlar tizimidagi alohida mavqei bilan tavsiflanadi. Shunga ko'ra, turli yoshdagi bolalarning hayoti o'ziga xos mazmun bilan to'ldiriladi: atrofdagi odamlar bilan alohida munosabatlar va rivojlanishning ma'lum bir bosqichiga olib keladigan maxsus faoliyat. Shuni ta'kidlashni istardimki, L.S. Vigotskiy har bir yosh davrida yetakchi faoliyatning quyidagi turlarini ajratib ko'rsatdi: chaqaloqlar - bevosita hissiy aloqa; erta bolalik - manipulyativ faoliyat; maktabgacha yoshdagi bolalar - o'yin faoliyati; kichik maktab o'quvchilari - ta'lim faoliyati; o'smirlar jamiyat tomonidan tan olingan va jamiyat tomonidan tasdiqlangan faoliyat; o'rta maktab o'quvchilari - ta'lim va kasbiy faoliyat.

Boshlang'ich maktab yoshining boshlanishi bolaning maktabga kirgan payti bilan belgilanadi. Maktab hayotining boshlang'ich davri o'rtacha 6-7 yoshdan 10-11 yoshgacha (1-4-sinflar) yosh oralig'ini egallaydi. Bu davr jismoniy va ruhiy stressning kuchayishi, bolaning ijtimoiy chegaralarini kengaytirish va jamiyatda moslashish bilan bog'liq. Bola o'zini va qobiliyatini boshqacha baholaydi, yana bir inqirozni boshdan kechiradi va mustaqil va mas'uliyatli shaxs bo'lishni o'rganadi. Boshlang'ich maktab yoshida bolalar rivojlanishning sezilarli zaxiralariga ega.

Boshlang'ich maktab yoshidagi rivojlanishning fiziologik xususiyatlari.

Avvalo, miya va asab tizimining ishi yaxshilanadi. Fiziologlarning fikriga ko'ra, 7 yoshga kelib, miya yarim korteksi allaqachon katta darajada etuk bo'ladi. Biroq, aqliy faoliyatning murakkab shakllarini dasturlash, tartibga solish va nazorat qilish uchun mas'ul bo'lgan miyaning eng muhim, xususan, inson qismlari hali bu yoshdagi bolalarda shakllanishini tugatmagan (miyaning frontal qismlarining rivojlanishi faqat shu bilan tugaydi). 12 yosh). Kichik maktab o'quvchilarining asab tizimi beqaror. Asab tizimining qo'zg'alishi va

inhibitsiyonu uning past harakatchanligi bilan bog'liq. Asab qo'zg'alish va inhibitsiyon o'rtasidagi muvozanat rivojlanmagan. Demak, tez charchash, uzoq vaqt davomida monoton ishlarni bajara olmaslik, kichik yoshdagi o'quvchilar tezda chalg'ishadi, ular bir faoliyat turidan ikkinchisiga tezda o'tishni bilmaydilar. Harakatlardagi shoshqaloqlik, noaniqlik, noaniqlik ham qayd etilgan. Oyoq-qo'llarning, umurtqa pog'onasi va tos suyaklarining rivojlanishi va ossifikatsiyasi katta intensivlik bosqichida. Noqulay sharoitlarda bu jarayonlar katta anomaliyalar bilan davom etishi mumkin. Zararli ta'sirlar, ayniqsa, jismoniy ortiqcha yuk (masalan, uzoq vaqt yozish, charchagan jismoniy mehnat) bilan ta'sir qilishi mumkin. Dars paytida partada noto'g'ri o'tirish umurtqa pog'onasining egriligiga, cho'kib ketgan ko'krak qafasining shakllanishiga va hokazolarga olib kelishi mumkin. Bolalarning suyaklari va skelet mushaklarida organik moddalar va suv ko'p, ammo minerallar kam. Bu davrda sut tishlarining faol o'zgarishi sodir bo'ladi, yigirmaga yaqin sut tishlari, shu jumladan molarlar tushadi. Tayanch-harakat apparatining engil cho'zilishi bolaga aniq egiluvchanlikni ta'minlaydi, ammo suyaklarning normal joylashishini saqlab qolish uchun kuchli "mushak korsetini" yarata olmaydi. Natijada, skeletning deformatsiyasi, tananing va oyoq-qo'llarning assimetriyasining rivojlanishi, tekis oyoqlarning paydo bo'lishi mumkin. Bu bolalarning normal holatini tashkil qilish va jismoniy faoliyatdan foydalanishga alohida e'tibor berishni talab qiladi. Tananing barcha a'zolari va to'qimalarida sezilarli o'zgarishlar qayd etiladi, umurtqa pog'onasi shakllanishi davom etmoqda. Durumni shakllantirishga e'tibor berish ayniqsa muhimdir, chunki bola birinchi marta maktab anjomlari bilan og'ir portfelni olib yurishga majbur. Bolaning qo'lining motorli ko'nikmalari nomukammal, chunki barmoqlarning falanjlarini suyak tizimi shakllanmagan. Kattalarning roli rivojlanishning ushbu muhim jihatlariga e'tibor berish va bolaning o'z sog'lig'iga g'amxo'rlik qilishiga yordam berishdir. Neyropsik faollikning jadal rivojlanishi, kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining yuqori qo'zg'aluvchanligi, ularning harakatchanligi va tashqi ta'sirlarga o'tkir reaksiyasi tez charchash bilan birga keladi, bu ularning psixikasiga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishni, bir faoliyat turidan ikkinchisiga mohirona o'tishni talab qiladi. Boshlang'ich maktab yoshida turli bolalarda notekis psixofiziologik rivojlanish qayd etiladi. O'g'il bolalar va qizlarning rivojlanish sur'atlaridagi farqlar ham saqlanib qolmoqda: qizlar o'g'il bolalarni ortda qoldirishda davom etmoqda. Bunga ishora qilib, ba'zi olimlar, aslida, quyi sinflarda "turli yoshdagi bolalar bir partada o'tirishadi: o'rtacha, o'g'il bolalar qizlarga qaraganda bir yarim yoshga kichikroq bo'ladilar" degan xulosaga kelishadi. kalendar asrida emas". Yosh maktab o'quvchilarining muhim jismoniy xususiyati *mushaklarning o'sishi, mushak massasining ko'payishi va mushaklar kuchining sezilarli darajada oshishi hisoblanadi*. Mushaklar kuchining oshishi va motor apparatining umumiy rivojlanishi kichik yoshdagi o'quvchilarning katta harakatchanligini, ularning yugurish, sakrash, ko'tarilish istagi va uzoq vaqt davomida bir xil holatda qola olmasliklarini belgilaydi. 5-7 yoshdan 10-11 yoshgacha, *oyoq-qo'llarining uzunligi tananing o'sish tezligidan oshib, tez o'sib boradi. Tana vaznining o'sishi tana uzunligining o'sish tezligidan orqada qoladi*.

Boshlang'ich maktab yoshidagi rivojlanishning psixologik xususiyatlari.

Boshlang'ich maktab yoshida bolaning nafaqat jismoniy rivojlanishida, balki aqliy rivojlanishida ham sezilarli o'zgarishlar ro'y beradi: *kognitiv soha sifat jihatidan o'zgaradi, shaxsiyat shakllanadi, tengdoshlar va kattalar bilan munosabatlarning murakkab tizimi shakllanadi.* Tizimli ta'limga o'tish bolalarning aqliy faoliyatiga yuqori talablarni qo'yadi, bu hali yosh o'quvchilarda beqaror, charchoqqa chidamlilik past. Garchi bu ko'rsatkichlar yosh bilan ortib borayotgan bo'lsa-da, umuman olganda, kichik yoshdagi o'quvchilarning mehnat unumdorligi va sifati yuqori sinf o'quvchilarining tegishli ko'rsatkichlarining yarmini tashkil qiladi.

Boshlang'ich maktab yoshidagi etakchilik - *ta'lim faoliyati.* U ushbu yoshdagi bolalar psixikasining rivojlanishida sodir bo'layotgan eng muhim o'zgarishlarni belgilaydi. Ushbu faoliyatning bir qismi sifatida kichik yoshdagi o'quvchilarning rivojlanishidagi eng muhim yutuqlarni tavsiflovchi va keyingi yosh bosqichida rivojlanishni ta'minlaydigan asos bo'lgan psixologik neoplazmalar shakllanadi.

Boshlang'ich maktab yoshi - *kognitiv jarayonlarning jadal rivojlanishi va sifat jihatidan o'zgarishi davri* : ular vositachilik xarakteriga ega bo'lib, ongli va o'zboshimchalik bilan bo'lishni boshlaydilar. Bola asta-sekin aqliy jarayonlarini o'zlashtiradi, idrokni, e'tiborni, xotirani nazorat qilishni o'rganadi. Birinchi sinf o'quvchisi aqliy rivojlanishi nuqtai nazaridan maktabgacha yoshdagi bola bo'lib qoladi. U maktabgacha yoshga xos bo'lgan fikrlashning o'ziga xos xususiyatlarini saqlab qoladi. Boshlang'ich maktab yoshida *fikrlash* asosiy vazifaga aylanadi . Tafakkur jarayonlarining o'zi jadal rivojlanmoqda va qayta tuzilmoqda. Boshqa psixik funktsiyalarning rivojlanishi intellektga bog'liq. *Vizual -majoziy fikrlashdan og'zaki-mantiqiy fikrlashga o'tish tugallanmoqda.* Bolada mantiqiy to'g'ri fikrlash rivojlanadi. Maktab ta'limi shunday tuzilganki, og'zaki-mantiqiy fikrlash asosan rivojlanadi. Agar maktabda o'qishning dastlabki ikki yilida bolalar ko'rgazmali namunalar bilan ko'p ishlasa, keyingi sinflarda bunday ishlarning hajmi kamayadi. Ta'lim faoliyatida obrazli tafakkur tobora kamayib bormoqda. Boshlang'ich maktab yoshining oxirida (va undan keyin) individual farqlar paydo bo'ladi: bolalar o'rtasida psixologlar o'rganish muammolarini og'zaki ravishda osonlikcha hal qiladigan "nazariylar" yoki "tafakkurchilar" guruhlarini, vizualizatsiya va amaliy harakatlarga tayanishga muhtoj bo'lgan "amaliyotchilar" guruhlarini ajratadilar. yorqin majoziy fikrlash bilan "rassomlar". Aynan boshlang'ich maktab yoshida *diqqat rivojlanadi.* *Bu* psixik funktsiyani shakllantirmasdan turib, o'quv jarayonini amalga oshirish mumkin emas. Darsda o'qituvchi o'quvchilar e'tiborini o'quv materialiga qaratadi, uni uzoq vaqt ushlab turadi. Kichikroq talaba 10-20 daqiqa davomida diqqatini bir narsaga qaratishi mumkin. Ba'zi yosh xususiyatlari boshlang'ich sinf o'quvchilarining *diqqatiga xosdir.* Asosiysi, ixtiyoriy e'tiborning zaifligi. E'tiborni ixtiyoriy tartibga solish, uni boshlang'ich maktab yoshida boshqarish imkoniyatlari cheklangan. Boshlang'ich maktab yoshida beixtiyor diqqat ancha yaxshi rivojlangan. Har bir yangi, kutilmagan, yorqin, qiziqarli narsa o'z-o'zidan o'quvchilarning e'tiborini jalb qiladi, ular hech qanday kuch sarflamaydilar. Sanguine odam

harakatchan, notinch, gapiradi, lekin uning darslardagi javoblari uning sinf bilan ishlayotganligini ko'rsatadi. Flegmatik va melankolik passiv, letargik, beparvo ko'rinadi. Lekin aslida ular o'rganilayotgan mavzuga e'tibor qaratganligi o'qituvchining savollariga bergan javoblaridan dalolat beradi. Ba'zi bolalar e'tiborsiz. Buning sabablari har xil: ba'zilarida - fikrlashning dangasaligi, boshqalarda - o'rganishga jiddiy munosabatning yo'qligi, boshqalarda - markaziy asab tizimining qo'zg'aluvchanligi va boshqalar.

Xotira va yodlash. Boshlang'ich maktab o'quvchilari dastlab o'quv vazifalari nuqtai nazaridan nima muhimligini emas, balki ularda eng katta taassurot qoldirgan narsalarni eslaydilar: nima qiziqarli, hissiy jihatdan rangli, kutilmagan yoki yangi. Kichik yoshdagi o'quvchilar yaxshi mexanik xotiraga ega. Ularning ko'pchiligi boshlang'ich maktabda o'qish davomida o'quv testlarini mexanik ravishda yodlab oladi, bu esa o'rta sinflarda material murakkabroq va hajm jihatidan kattalashganda sezilarli qiyinchiliklarga olib keladi. Maktab o'quvchilari orasida ko'pincha materialni yodlash uchun darslikning bir qismini bir marta o'qish yoki o'qituvchining tushuntirishini diqqat bilan tinglash kerak bo'lgan bolalar bor. Bu bolalar nafaqat tez eslab qolishadi, balki uzoq vaqt davomida o'rganganlarini saqlab qolishadi va uni osongina takrorlaydilar. O'quv materialini tezda yodlab oladigan, lekin o'rganganlarini tezda unutadigan bolalar ham bor. Odatda ikkinchi yoki uchinchi kuni ular allaqachon o'rganilgan materialni yomon takrorlaydilar. Bunday bolalarda, birinchi navbatda, uzoq muddatli esda saqlashga munosabatni shakllantirish, o'zini o'zi boshqarishga o'rgatish kerak. Eng qiyin holat - sekin yodlash va o'quv materialini tezda unutish. Bu bolalarga ratsional yodlash usullarini sabr bilan o'rgatish kerak. Ba'zida yomon yodlash ortiqcha ish bilan bog'liq, shuning uchun maxsus rejim, o'quv mashg'ulotlarining oqilona dozasi kerak. Ko'pincha, yomon xotira natijalari xotiraning past darajasiga emas, balki yomon e'tiborga bog'liq.

Aloqa. Odatda, kichik yoshdagi o'quvchilarning, ayniqsa bolalar bog'chasida tarbiyalanmaganlarning muloqotga bo'lgan ehtiyojlari dastlab shaxsiydir. Masalan, birinchi sinf o'quvchisi ko'pincha o'qituvchiga uning tinglashi yoki yozishiga xalaqit beradigan qo'shnilari haqida shikoyat qiladi, bu uning o'qishdagi shaxsiy muvaffaqiyati haqida qayg'urishini ko'rsatadi. Birinchi sinfda o'qituvchi (men va o'qituvchim) orqali sinfdoshlar bilan o'zaro munosabat. 3-4-sinf - bolalar jamoasini shakllantirish bosqichi (biz va o'qituvchimiz). Yoqqan va yoqtirmaydiganlar bor. Shaxsiy fazilatlariga qo'yiladigan talablar mavjud. Bolalar jamoasi tuziladi. Sinf qanchalik ko'p murojaat qilsa, bola tengdoshlari uni qanday baholashiga bog'liq bo'ladi. Uchinchi - to'rtinchi sinflarda kattalar manfaatlaridan tengdoshlar manfaatlariga (sirlar, shtablar, shifrlar va boshqalar) keskin burilish kuzatiladi.

Erta bolalik davrida hissiy rivojlanish. Xulq-atvorning beqarorligi, bolaning hissiy holatiga qarab, o'qituvchi bilan munosabatlarni ham, sinfdagi bolalarning jamoaviy ishini ham murakkablashtiradi. Bu yoshdagi bolalarning hissiy hayotida, birinchi navbatda, *tajribalarning mazmuni o'zgaradi.* Agar maktabgacha yoshdagi bola u bilan o'ynashidan, o'yinchoqlarini baham ko'rishdan va hokazolardan xursand bo'lsa, u holda kichik o'quvchi asosan o'qitish, maktab va o'qituvchi bilan bog'liq bo'lgan narsalar haqida qayg'uradi. U

o'qituvchi va ota-onalarning o'quv muvaffaqiyati uchun maqtovga sazovor bo'lganidan mamnun; o'qituvchi esa o'quvchida ta'lim-tarbiya ishidan xursandchilik tuyg'usi imkon qadar tez-tez paydo bo'lishiga ishonch hosil qilsa, bu o'quvchining bilim olishga bo'lgan ijobiy munosabatini mustahkamlaydi. Kichik maktab o'quvchisining shaxsiyatini rivojlantirishda quvonch hissi bilan bir qatorda qo'rquv hissi ham katta ahamiyatga ega. Ko'pincha, jazodan qo'rqib, bolalar yolg'on gapirishadi. Agar bu takrorlansa, qo'rquqlik va yolg'onchilik shakllanadi. Umuman olganda, yosh o'quvchining tajribalari ba'zan juda zo'ravondir. Boshlang'ich maktab yoshida *axloqiy xulq-atvorning poydevori qo'yiladi, axloqiy me'yorlar va xatti-harakatlar qoidalari o'zlashtiriladi, shaxsning ijtimoiy yo'nalishi shakllana boshlaydi* Avvalo, ular impulsivdir - ular tasodifiy holatlarda, barcha holatlarni o'ylamasdan va o'ylamasdan, darhol impulslar, motivlar ta'sirida darhol harakat qilishga moyildirlar. Buning sababi, xulq-atvorni ixtiyoriy tartibga solishning yoshga bog'liq zaifligi bilan faol tashqi oqimga bo'lgan ehtiyoj.

Yoshga bog'liq xususiyat ham *umumiy iroda etishmasligi* : kichik o'quvchi mo'ljallangan maqsad uchun uzoq kurashda, qiyinchiliklar va to'siqlarni engib o'tishda hali ko'p tajribaga ega emas. U muvaffaqiyatsizlikka uchragan taqdirda taslim bo'lishi mumkin, o'zining kuchli va imkonsizligiga ishonchini yo'qotadi. Ko'pincha injiqlik, o'jarlik bor. Ularning odatiy sababi oilaviy ta'limning kamchiliklari. Bola uning barcha istaklari va talablari qondirilishiga odatlangan, u hech narsada rad etishni ko'rmagan. Injiqlik va qaysarlik maktabning unga qo'yadigan qat'iy talablariga, o'zi xohlagan narsani qurbon qilish zarurligiga qarshi bolaning noroziligining o'ziga xos shaklidir.

Yosh talabalar *juda hissiy*. Hissiylik, birinchi navbatda, ularning aqliy faoliyati odatda his-tuyg'ular bilan ranglanishiga ta'sir qiladi. Bolalar kuzatadigan hamma narsa, ular nima haqida o'ylashlari, nima qilishlari ularda hissiy rangdagi munosabatni uyg'otadi. Ikkinchidan, yosh o'quvchilar o'zlarining his-tuyg'ularini qanday ushlab turishni, tashqi namoyon bo'lishini nazorat qilishni bilmaydilar. Uchinchidan, emotsionallik ularning katta emotsional beqarorligi, kayfiyatning tez-tez o'zgarishi, ta'sir qilish tendentsiyasi, quvonch, qayg'u, g'azab, qo'rquvning qisqa muddatli va zo'ravonlik namoyon bo'lishida namoyon bo'ladi. Yillar davomida his-tuyg'ularini tartibga solish, ularning istalmagan ko'rinishlarini cheklash qobiliyati tobora rivojlanib bormoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yusupov, U. (2022). Gaybullayeva M. Yoshlarning ijodiy tafakkurini shakllantirish. Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar, 1(1), 515-518.
2. Nikolaevich, U. P., & XXX, S. A. (2022). Emotional Intelligence and its Adolescents Being an Exemplary. Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching, 15, 139-145.

3. Yusupov, U. (2022). Ergasheva M. Bolada axloqiy va madaniy malakalarni shakllantirishda oilaning roli. Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar, 1(1), 442-445.
4. Юсупов, У., & Ермаматова, Г. (2022). Deviant xulq-atvor shakllanishining ijtimoiy psixologik omillari. Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы, 1(1), 448-450.
5. Salim o'g'li, Y. U. (2022). PSIXOLOGIK AXBOROT XAVFSIZLIGI. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 66-72.
6. Yusupov, U., & Baxtiyorova, M. (2022). Ijtimoiy gender stereotiplar. Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar, 1(1), 452-455.